

Отримано: 16.10.2020 р.

Прорецензовано: 29.10.2020 р.

Прийнято до друку: 11.11.2020 р.

e-mail: mprociv@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-240-245

Проців М. Зіновій Штокалко (Бережан). Невідомий... Незнаний... Незвіданий... Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 31. С. 240–245.

УДК 929 : 94(477).15

Микола Проців**ЗИНОВІЙ ШТОКАЛКО (БЕРЕЖАН).
НЕВІДОМИЙ... НЕЗНАНИЙ... НЕЗВІДАНИЙ...**

У статті розглядається діяльність відомого бандуриста, поета-модерніста, студентського діяча та лікаря, доктора медицини, учня Бережанської гімназії Зіновія Штокалка. Увагу акцентовано на його перебуванні у Німеччині та США: навчання та професійна діяльність лікаря, студентські справи, творчість та концертна діяльність бандуриста. Уточнено біографію на підставі оригінальних документів із фондів Бережанського краєзнавчого музею та приватних колекцій.

Ключові слова: Штокалко, Бережанська гімназія, Львів, Німеччина, США, навчання, бандура, лікар, концерт, студент.

Mykola Protsiv**ZINOVY STOKALKO (BEREZHAN).
UNKNOWN... UNDISCOVERED... UNEXPLORED...**

The article considers the activities of the famous bandura player, modernist poet, student activist and doctor, doctor of medicine, and student of Berezhany gymnasium – Zinovy Shtokalko (Berezhany). Who is he? His father's genes to some extent determined the life path of his son Zinovy. In my subjective opinion, I defined them as follows: Doctor. Bandurist! Writer... Artist? .. Punctuation rather shows my understanding of Zinovy Shtokalko as of today. Attention is focused on his stay in Germany (study at the Ludwig-Maximilian University in Munich; public activities in the field of international student movement led by the Ukrainian student community, the Foreign Students Associations; edition of weekly issue "Students news" & its publications, poetic creativity and concert activity of a bandura player) and the USA (professional activity as a doctor; concert and artistic activity of a bandura player, preservation and popularization of bandura art; literary work). Based on original documents from the funds of Berezhany Museum of Local Lore and private collections, some aspects of the biography have been clarified (period of study at the Lviv Medical Institute, arrival in the USA, performances as a bandura player in the USA). According to the research results, the catalog "Zinovy Shtokalko (Berezhany) and his family in the Berezhany Museum of Local Lore and in private collections" was published. It includes 358 original photos, letters, books, documents and objects. All of that covers quite a wide time range (1891–2020). "Geographical" coverage is the following: Berezhany, Brody, Kalne, Lviv, Sokal, Munich, Canada, Germany, USA... Research continues: unrecognized photos, negatives and photo albums, unread letters from the family, manuscripts of Zinovy's father – priest Pavel Shtokalko, and documents in the archives of various institutions are awaiting processing.

Key words: Zinovy Shtokalko, Brzezany Gymnasium, Lviv, Munich, New York, Germany, USA, training, bandura, doctor, concert, student, catalog.

Про Зіновія Штокалка (Бережана) пишуть як про лікаря, бандуриста. Менше згадують як про поета-модерніста, студентського діяча, художника... Останніми роками зріс інтерес до нього: з'явилися публікації «Штокалко Зіновій (1920–1968, Україна США)» [2, с. 112–119], «Ідеальна проєкція до майбутнього» [1, с. 418–421], науковців Марії Євгенєвої (Тернопіль), Віолетти Дутчак, Ганни Карась (Івано-Франківськ), Андрія Горняткевича (Канада). У рамках підготовки до відзначення 100-річчя від дня народження Зіновія Штокалка у Тернополі відбулося відкриття Року бандури в Тернопільській області, у Бережанському краєзнавчому музеї виставка та погашення спеціальним штемпелем пам'ятного конверта. Автором було виголошено доповіді на кількох конференціях: «Зіновій Штокалко (Бережан) – Лікар. Бандурист! Письменник... Художник?...» (Кременець,

«Діалог двох культур», 2019 р.), «Зіновій Штокалко – учень Бережанської гімназії (за матеріалами Державного архіву Тернопільської області та приватного зібрання)» [8, с. 24–32], «Особові фонди Бережанського краєзнавчого музею та приватні колекції як джерела біографічних досліджень: Зіновій Штокалко» (Київ, Шістнадцяті Біографічні читання, 8 жовтня 2020 р.).

У публікаціях трапляються неточності, пов'язані з багатьма недослідженими моментами життя та творчості Зіновія Штокалка. Мало відомо про перебування в Німеччині. Є «білі плями» в його життєписі американського періоду (1952–1968).

У статті на підставі огляду матеріалів із фондів Бережанського краєзнавчого музею та приватних колекцій йдеться про маловідомі факти та документи життя та творчості, уточнення деяких біографічних моментів. Усі ці документи увійшли в каталог «Зіновій Штокалко (Бережан) і його родина в Бережанському краєзнавчому музеї і приватних колекціях» [4].

Зіновій Штокалко (псевдонім Зіновій Бережан) народився 25 травня 1920 р. в с. Кальне (нині Козівського району на Тернопільщині) в родині священника Павла Штокалка, який був творчою натурою – автор збірок поезій релігійної тематики, байок, історичних оповідань для дітей, п'єс. Зіновій закінчив Бережанську гімназію в 1938 р. Потім навчався у Львівському університеті та Львівському медичному інституті. Від 1944 – у Німеччині. Медичні студії закінчив у Мюнхені (1951). Емігрував до США (1952). Працював у лікарні Метрополітен, згодом – на дільниці у Брукліні. Автор наукових статей з етіології новоутворень та лікування злоякісних пухлин.

Штокалко відомий також як визначний виконавець дум на бандурі, соліст і член управи Капели бандуристів ім. Шевченка в Америці. Зібрав та опрацював понад 300 дум і балад, козацьких, стрілецьких, повстанських та інших пісень. Автор «Кобзарського підручника», збірника п'єс для бандури «Кобза», багатьох пісень і дум, історично-теоретичної праці про бандуру. Залишив звукозаписи козацьких та інших дум у супроводі бандури.

Зіновій Штокалко писав поезії і новели. Автор книги «На окраїнах ночі» [3]. Також він виявив себе як митець-графік. Сам ілюстрував збірку «На окраїнах ночі». Помер 28 червня 1968 р. в Нью-Йорку (США).

У колі його друзів і знайомих: Василь Барка, Богдан Бойчук, Андрій Горняткевич, Григорій Китастих, Ігор Костецький, Григорій Костюк, Євген Маланюк, Марія Струтинська, Мирон Сурмач, Юрій Шевельов ...

На світлинах Зіновій Штокалко поруч з Богданом Лепким, Василем Барвінським...

Сотні наукових і популярних публікацій в ЗМІ. Про нього писали Ігор Костецький, Петро Одарченко, Соломія Павличко, Василь Подуфалий, Улас Самчук, Валерій Шевчук... Билини в його записах вивчають у школах [25].

Хто ж він – Зіновій Штокалко (Бережан)? Батьківські гени в деякій мірі визначили життєві дороги Зіновія. Я на свій суб'єктивний погляд визначив їх так: Лікар. Бандурист! Письменник... Художник?.. Розділові знаки показують радше моє розуміння Зіновія Штокалка на сьогодні.

Лікар. Після закінчення Бережанської гімназії Зіновій вступив на математично-природничий факультет Львівського університету, бо польська влада відмовила йому у вступі на лікарський факультет цього університету. На початку 1940 року став студентом Львівського медичного інституту (дата видачі студентського квитка – 25 лютого 1940 р.). Однак через початок Другої світової війни перервав навчання. Потрапив до табору для переміщених осіб у Міттенвальді. У 1945 р. вступив на медичний факультет Мюнхенського університету, який закінчив у 1950 р. Після захисту докторської дисертації «Zur Biochemie der Karzinogenese», Зіновій Штокалко емігрував до США в 1952 р. Там працював у лікарні та мав приватну практику у Нью-Йорку, здобув визнання у професійній медичній сфері як лікар-онколог, дерматолог, фахівець з біохімії та акупунктури. З. Штокалко – автор наукових розробок і статей про етимологію новоутворень та лікування злоякісних пухлин.

Бандурист! Ігор Костецький в «Українській трибуні» (США) опублікував невеличку статтю про Зіновія Штокалка, кілька уривків з якої потім увійшло до «На окраїнах ночі»: «Ця молода людина, Зіновій Штокалко, має ще один Божий дар. Вона здатна зачарувати аудиторію, що раптом переноситься з нашої пливкої сучасності у вже затвердлу в пергаменті листів і козацьких літописів епоху. Людина-бандурист» [3, с. 147]. У Бережанах він навчався гри на бандурі в Юхима Клевчуцького, а потім продовжував навчання у Львові. У США він відомий як визначний виконавець дум на бандурі, соліст і член управи Капели бандуристів ім. Шевченка в Америці. Там став автором історико-теоретичної праці про бандуру, кобзарство «Кобзарський підручник» [27].

Письменник... Цю грань життя Зіновія Штокалка варто показувати, використовуючи цитату Соломії Павличко: «Костецький опублікував книжку Зиновія Бережана «На окраїнах ночі» в 1977 році у співпраці з Богданом Бойчуком. Це була перша (й остання) публікація покійного вже автора. Насправді він називався Зиновій Штокалко, й під цим іменем його знали в певних колах еміграційної інтелігенції як бандуриста. Крім того, Бережан мав медичну освіту й кар'єру і професійним письменником ніколи себе не вважав. За винятком кількох віршів, написаних у 60-х, уся його спадщина датована (так само Костецьким) другою половиною 40-х років із 1950-м включно. За винятком другого числа «Хорса», яке в світ не вийшло, хоч, за словами Костецького, було готове, Бережан не пробував публікуватися. Кілька його каліграм у перекладі Елізабет Котмаєр друкувалися німецькою мовою. Всі твори Бережана вмістилися в невеликому томі обсягом менше 200 сторінок» [7].

Перші свої поезії «Die Spinne» («Павук») і «Ernte» («Жнива») Зиновій Штокалко опублікував у німецькому перекладі Елізабет Котмаєр в антології сучасної української лірики «Виноград відновлення» [31]. У 1969 р. вийшов збірник сучасної української поезії «Координати». До нього увійшло шість поезій Зиновія Бережана: «Пісня про Юрія Переможця», «Лист», «Журба», «Дош і самотність», «Перелетіла птаху вата хата», «Павук» [5, с. 215–221], вперше опублікованих українською мовою.

Художник?.. Зиновій Штокалко також виявив себе як митець-графік. Відомі кілька малярських робіт студентських років, зокрема, сюрреалістичний автопортрет олівцем, написаний в Україні. У моїй колекції є копія автопортрету (1952 р.), яку він надіслав матері в Бережани. Чітко відчитується «З.Ш. 1952. Автопортрет». Авторську збірку «На окраїнах ночі» З. Штокалко ілюстрував особисто.

На жаль, тема «Штокалко – художник» – малодосліджена. На сьогодні його роботи знаходяться в приватних зібраннях в Україні, Канаді та США.

Роки перебування З. Штокалка у Німеччині (орієнтовно 1944–1952 рр.) недостатньо досліджені. Цей складний період життя Зиновія Штокалка розпочався із вимушеної роботи у шпиталі й перебуванням у таборі переміщених осіб. Навчаючись на медичних студіях Мюнхенського університету, розгорнув широку громадську діяльність, був організатором літературних вечорів і диспутів, головою Української студентської громади, редагував тижневик «Студентські вісті». Мені не вдалося з'ясувати точний час прибуття Штокалка в Німеччину. У моїй колекції є цікавий лист до матері, відправлений ним 18 січня 1947 р. з американської зони DP у Німеччині. Цей лист спочатку потрапив до родини в Канаді, а вже звідти – в Бережани [6]. З конверта відомо одну із адрес перебування в Німеччині: München, Ramersdorf, Führichstrasse, 53, Bavaria US Zone. У довіднику студентів Мюнхенського університету на зимове півріччя 1945/1946 навчального року є запис «Schtokalko Sinowij, M., Führichstl. 53» [30]. Є примітка: «Перша адреса стосується квартири в університеті, друга – домашньої адреси. Якщо друга адреса відсутня, квартира також знаходиться за адресою університету». У записі про Штокалка друга адреса відсутня.

Цікаво, що така ж адреса редколегії «Студентського вісника»: München, (Ramersdorf) Führichstr. 53, П. St. (Führichschule) [21, с. 12].

Зіновій Штокалко виступав із лекціями, про що писали «Студентські вісті»: «У вівторок З. Штокалко провів другу з числа гутірку з циклю «Як вчитися». Тема другої гутірки: «Як користати з наукової літератури» [21, с. 10].

У грудні 1946 р. як голова Міжнародного студентського об'єднання – Асоціації студентів іноземців (Foreign Students Association) Зиновій Штокалко відкривав другі загальні збори, в яких взяли участь делегації 11-и студентських національних груп [23]. Він виступив із розлогим звітом, з якого дізнаємося, що З. Штокалко очолив Foreign Students Association 4 квітня 1946 р. [23, с. 7].

Очоливши Мюнхенську українську студентську громаду, при якій заснував так звану «Групу суспільного гуманізму». Став автором «Світоглядної платформи та Статуту Студентської Ідеологічної «Групи суспільного гуманізму». Маю копію цього документу з автографом: «Зіновій Штокалко (автор)» [9]. У часописі «Студентські вісті» була опублікована його велика стаття «На шляху світоглядних шукань» [28, с. 10–14].

Німецький період у житті Штокалка був надзвичайно продуктивним, він пише поезію і прозу, малює, виступає з бандурою перед українцями у таборах переселенців Регенсбург, Міттенвальд (таборах DP), стає учасником Капели бандуристів імені Тараса Шевченка під керівництвом Григорія Китастого, спілкується з харківськими бандуристами, зокрема з учнем Гната Хоткевича Григорієм Бажулом. У часописі «Українська трибуна» публікує статтю про капелу «Кобзарське мистецтво»

[26]. Друкується в часописі «Студентські вісті», зокрема: «Про морську мандрівку бандури» [22] «Бандура робить пропаганду» [19, с. 15–16].

Медичні студії в університеті Людвіга Максиміліана завершив захистом дисертації та отриманням диплома доктора медицини (1951).

Невеличка замітка в американському часописі «Свобода» від 28 лютого 1952 р. «дає» нам точну дату прибуття Зіновія Штокалка у США: «НОВІ ІМІГРАНТИ. Дня 2-го березня приїдуть до Нью Йорку кораблем «Дженерал Тейлор» на ашуранси ЗУАДКомітету такі особи...». Далі в переліку з понад 50-и осіб знаходимо: «Штокалко Зеновій, Рут» [10, с. 4]. Мені не відомо ім'я «спонсора» від ЗУДАК (Злучений Український Американський Допомоговий Комітет) Зіновія Штокалка і його дружини Рут, який опікувався перебиранням подружжя з Німеччини до США, але вже 3-го березня у газеті «Daily News from New York» була світлина Зіновія Штокалка і Рут з бандурами [29]. Ще одна замітка була в іншому часописі – поки що не вдалося встановити газету за вирізкою. Але текст там цікавий: «Дивна музика лунає від цих двох бандур, привезених на кораблі «Генерал Тейлор» Зіновієм Штокалком та його дружиною-актрисою Рут. Інструмент, який вона тримає в руках, має 200 років. Доктор Зіновій Штокалко один з найкращих у Європі у справі раку, надіється знову продовжити цю справу в Америці».

Зіновій Штокалко відразу включився в життя української громади. Вже 4 червня в часописі «Свобода» було таке оголошення: «ПЕРШИЙ РАЗ В ІСТОРІЇ ВИЙШЛА (на платівці) ціла козацька дума про МАРУСЮ БОГУСЛАВКУ, як її співали Укр. Козаки в 16-тім столітті. Наспівав і сам награв Бандурист СИНОВІЙ ШТОКАЛКО. Хочете її почути, зайдіть до Сурми або пишіть по спеціальний каталог на платівки» [11, с. 4].

Вже 4 липня Зіновій Штокалко виступає у концерті на честь делегатів та гостей п'ятого Конгресу Американських Українців у Нью-Йорку, який організувала Комісія Організації Американсько-Української Молоді [12, с. 3]. Після цього концерту Штокалко мав ще кілька сольних виступів, про що сповіщав часопис «Свобода» [13, с. 3].

Зіновій Штокалко швидко влився в життя лікарської громади. Українське Лікарське Товариство в Америці 27 вересня влаштувало своїми силами в залах Українського літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку Товариський вечір мистецького слова і музики, в програмі якого було читання літературних творів, солоспіви, скрипкове соло, бандура та ін. Мистецькі твори лікарів були виконані ними самими або їхніми родинами. У цьому вечорі брав участь і З. Штокалко [14, с. 1].

Як член Українського Лікарського Товариства Північної Америки (відділ метрополії Нью-Йорк) брав активну участь в житті організації: 27 січня 1962 р. на сходах членів Товариства він виступив з рефератом «Біохімічні процеси мозку та психоактивні речовини» [15, с. 3], а в 1965 р. взяв участь в акції – замість індивідуальних святочних побажань разом з іншими лікарями пожертвував по десять доларів на Український Католицький Університет в Римі [16, с. 3].

На сторінках часопису «Свобода» і після смерті Зіновія Штокалка (1968 р.) знаходимо публікації про нього. Повідомлення про смерть було на першій сторінці: «Помер д-р Зіновій Штокалко. Нью Йорк. Минулої п'ятниці, 28-го червня, в Коледжовому шпиталі в Брукліні помер на 49-му році життя відомий наш лікар-громадянин, д-р Зіновій Штокалко. Поза своєю лікарською професією, д-р Штокалко із великим замилюванням займався грою на бандурі і перед роками виступав на концертах. Залишив в рукописі історію бандури. Похорон відбувся в понеділок, 1-го липня» [17, с. 1].

Про Зіновія Штокалка пам'ятають в українських колах. 28-29 листопада 1970 р. в Нью-Йорку відбувся IV з'їзд українських письменників в екзилі. У статті-анонсі Остап Тарнавський писав: «Об'єднання «Слово» зазнало великих, незаступних втрат за останніх 15 років: відійшли від нас наші члени, що спільно будували наше об'єднання і репрезентували українську літературу за кордоном» [18, с. 2]. Поряд з іменами Івана Багряного, Євгена Маланюка, Оксани Лятуринської, Зенона Тарнавського було згадано Зіновія Штокалка.

У лютому числі часопису «Свобода» за 1971 рік Петро Одарченко дає глибокий аналіз альбому звукозаписів «О, думи мої» – за редакцією С. Максим'юка та з його нотатками про бандуриста (українською й англійською мовами). Мистецьке оформлення М. Григор'єва, видання «Сурми» [19, с. 4].

Літературно-мистецький клуб в Нью-Йорку проводив 22 грудня 1972 р. вечір пам'яті «Зіновій Штокалко – лікар, поет, бандурист». Зі словом про З. Штокалка виступали: Богдан Геруляк, Левко Майстренко, Михайло Черешньовський. У концертній частині звучали думи і композиції З. Штокалка у звукозаписах [20, с. 5].

Зіновій Штокалко – яскравий приклад успішного українця в діаспорі. Чимало мені вдалося дослідити, та залишилися питання, неточності, протиріччя, білі плями... Тому й назва така: «Зіновій Штокалко. Невідомий... Незнаний... Незвіданий...». Чекають на опрацювання нерозпізнані світлини, неопрацьовані листи, рукописи батька Зіновія – отця Павла Штокалка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга / упор. Надія Волинець. Бережани; Тернопіль: Джура, 2007. 1028 с., 7,5 арк. іл.
2. Бережанські гімназисти. Медики та природодослідники. Історико-краєзнавчі нариси / Автор проекту Ярослав Проців, керівник проекту Галина Проців, упор. Микола Проців. Тернопіль: Джура, 2006. 180 с.
3. Зіновій Бережан. На окраїнах ночі: вибрані тексти / упор. Ігор Костецький, Б. Бойчук. Штутгарт; Нью-Йорк, 1977. 238 с.
4. Зіновій Штокалко (Бережан) і його родина в Бережанському краєзнавчому музеї і приватних колекціях. Каталог / уклад. Микола Проців; Бережанський краєзнавчий музей. Бережани, 2020. 40 с.
5. Координати. Антологія сучасної української поезії на заході. Т. II / упор. Богдан Бойчук, Богдан Рубчак. Мюнхен: Видавництво «Сучасність», 1969. 490 с.
6. Лист Зіновія Штокалка до матері. 18 січня 1947 р. Лист родини Гулід з Канади до Ольги Штокалко від 2 лютого 1947 р. [Приватна колекція Миколи Проціва].
7. Павличко С. Зіновій Бережан – дискурс невдачі. *Теорія літератури*. Київ: Основи, 2002. С. 364–367.
8. Проців М. Зіновій Штокалко – учень Бережанської гімназії (за матеріалами Державного архіву Тернопільської області та приватного зібрання). *Бережанська гімназія. Сторінки історії. Матеріали VIII наукової конференції з міжнародною участю, м. Бережани, 17 вересня 2020 р.* / упор. Наталія Бойко. Бережани, 2020. С. 24–32.
9. Світоглядна платформа та Статут Студентської Ідеологічної «Групи суспільного гуманізму». Копія. [Приватна колекція Миколи Проціва].
10. *Свобода*. 1952. № 048, 28 лютого. С. 4.
11. *Свобода*. 1952. № 143, 4 червня. С. 4.
12. *Свобода*. 1952. № 170, 1 липня. С. 3.
13. *Свобода*. 1952. № 179, 11 липня. С. 3.
14. *Свобода*. 1952. № 259, 30 вересня. С. 1.
15. *Свобода*. 1962. № 008, 13 січня. С. 3.
16. *Свобода*. 1965. № 239, 24 грудня. С. 3.
17. *Свобода*. 1968. № 124, 2 липня. С. 1.
18. *Свобода*. 1970. № 208, 13 листопада. С. 2.
19. *Свобода*. 1971. № 026, 9 лютого. С. 4.
20. *Свобода*. 1972. № 234, 20 грудня. С. 5.
21. *Студентські вісті*. 1946. Ч. 1, 17 квітня. С. 12.
22. *Студентські вісті*. 1946. Ч. 20.
23. *Студентські вісті*. 1946. Ч. 24-25, 6 жовтня. С. 7.
24. *Студентські вісті*. 1946. Ч. 27, 20 жовтня. С. 15–16.
25. Українські билини: Історико-літературне видання східнослов'янського епосу / упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билинні теми В. Шевчука; Малинки Б. Михайлова. Київ: Веселка, 2003. 247 с.
26. Штокалко З. Кобзарське мистецтво. *Українська трибуна*. 1947. Ч. 29 (53). 27 квітня.
27. Штокалко З. Кобзарський підручник / ред. А. Горнякєвич. Едмонтон; Київ: Вид-во Канадського інституту українських студій. 1992. 346 с.
28. Штокалко З. На шляху світоглядних шукань. *Студентські вісті*. 1947. Ч. 1(35), січень-лютий. С. 10–14.
29. *Daily News from New York*. New York, 1952. March 3. № 37.
30. Universität München. Studenten Verzeichnis. Winter Halbjahr 1945/46 (Semester A 1946). URL: https://epub.ub.uni-muenchen.de/9738/1/pvz_lmu_1945_46_wise.pdf (Last accessed: 10.09.2020).
31. Weinstock der Wiedergeburt: Moderne ukrainische Lyrik. Mannheim; Kessler, 1957. 116 s.

References

1. Berezhanska himnaziia. Storinky istorii. Yuvileina knyha / upor. Nadiia Volynets. Berezhany; Ternopil: Dzhura, 2007. 1028 s., 7,5 ark. il.
2. Berezhanski himnazysty. Medyky ta pryrododoslidnyky. Istoryko-kraieznavchi narysy / Avtor proektu Yaroslav Protsiv, kerivnyk proektu Halyna Protsiv, upor. Mykola Protsiv. Ternopil: Dzhura, 2006. 180 s.
3. Zinovii Berezhan. Na okrainakh nochi: vybrani teksty / upor. Ihor Kostetskyi, B. Boichuk. Shtutgart; Niu-York, 1977. 238 s.
4. Zinovii Shtokalko (Berezhan) i yoho rodyna v Berezhanskomu kraieznavchomu muzei i pryvatnykh kolektsiiah. Katalog / uklad. Mykola Protsiv; Berezhanskiy kraieznavchyy muzei. Berezhany, 2020. 40 s.
5. Koordynaty. Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii na zachodi. T. II / upor. Bohdan Boichuk, Bohdan Rubchak. Miunkhen: Vydavnytstvo «Suchasnist», 1969. 490 s.
6. Lyst Zinoviia Shtokalka do materi. 18 sichnia 1947 r. Lyst rodyny Hulid z Kanady do Olhy Shtokalko vid 2 liutoho 1947 r. [Pryvatna kolektsiia Mykoly Protsiva].
7. Pavlychko S. Zynovii Berezhan – dyskurs nevдахi. *Teoriia literatury*. Kyiv: Osnovy, 2002. S. 364–367.

8. Protsiv M. Zinovii Shtokalko – uchen Berezhanskoi himnazii (za materialamy Derzhavnoho arkhivu Ternopilskoi oblasti ta pryvatnoho zibrannia). *Berezhanska himnaziia. Storinky istorii. Materialy VIII naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Berezhany, 17 veresnia 2020 r.* / upor. Nataliia Boiko. Berezhany, 2020. S. 24–32.

9. Svitohliadna platforma ta Statut Studentskoi Ideolohichnoi «Hrupy suspilnoho humanizmu». Kopia. [Pryvatna kolektsiia Mykoly Protsiva].

10. *Svoboda*. 1952. № 048, 28 liutoho. S. 4.

11. *Svoboda*. 1952. № 143, 4 chervnia. S. 4.

12. *Svoboda*. 1952. № 170, 1 lypnia. S. 3.

13. *Svoboda*. 1952. № 179, 11 lypnia. S. 3.

14. *Svoboda*. 1952. № 259, 30 veresnia. S. 1.

15. *Svoboda*. 1962. № 008, 13 sichnia. S. 3.

16. *Svoboda*. 1965. № 239, 24 hrudnia. S. 3.

17. *Svoboda*. 1968. № 124, 2 lypnia. S. 1.

18. *Svoboda*. 1970. № 208, 13 lystopada. S. 2.

19. *Svoboda*. 1971. № 026, 9 liutoho. S. 4.

20. *Svoboda*. 1972. № 234, 20 hrudnia. S. 5.

21. *Studentski visti*. 1946. Ch. 1, 17 kvitnia. S. 12.

22. *Studentski visti*. 1946. Ch. 20.

23. *Studentski visti*. 1946. Ch. 24-25, 6 zhovtnia. S. 7.

24. *Studentski visti*. 1946. Ch. 27, 20 zhovtnia. S. 15–16.

25. Ukrainski bylyny: Istoryko-literaturne vydannia skhidnoslovianskoho eposu / uporiadkuvannia, peredmova, pisliaslovo, prymitky ta obrobka ukrainskykh narodnykh kazok i lehend na bylynni temy V. Shevchuka; Maliunky B. Mykhailova. Kyiv: Veselka, 2003. 247 s.

26. Shtokalko Z. Kobzarske mystetstvo. *Ukrainska trybuna*. 1947. Ch. 29 (53). 27 kvitnia.

27. Shtokalko Z. Kobzarskyi pidruchnyk / red. A. Horniatkevych. Edmonton; Kyiv: Vyd-vo Kanadskoho instytutu ukrainskykh studii. 1992. 346 s.

28. Shtokalko Z. Na shliakhu svitohliadovykh shukan. *Studentski visti*. 1947. Ch. 1(35), sichen-liutyi. S. 10–14.

29. *Daily News from New York*. New York, 1952. March 3. № 37.

30. Universität München. Studenten Verzeichnis. Winter Halbjahr 1945/46 (Semester A 1946). URL: https://pub.ub.uni-muenchen.de/9738/1/pvz_lmu_1945_46_wise.pdf (Last accessed: 10.09.2020).

31. Weinstock der Wiedergeburt: Moderne ukrainische Lyrik. Mannheim; Kessler, 1957. 116 s.